

Микола Володимирович **ГОЛОДНЯК**

аспірант, Державний податковий університет; керуючий партнер Адвокатського об'єднання "Атторнейс Юнайтед", адвокат

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8980-8919>

ГЕНЕЗА РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ В СЕРЕДНЬОВІЧЧІ ТА ЗА ЧАСИ ІМПЕРІЙ

Розглянуто історію розвитку інституту адвокатури на українських територіях. В рамках аналізованого часового проміжку виокремлено період Середньовіччя та імперський період. Перший – період існування стародавньої державності на українських територіях – характеризується відсутністю професійного захисту в процесі. Другий – імперський період. Характеризовано тим, що державні утворення, до яких входили сучасні українські території, напрацьовували власні підходи в напрямі запровадження функції захисту в процес та розвитку статусу осіб, які на професійній основі здійснювали захист обвинувачених. Досліджено законодавчі та нормативно-правові акти Великого князівства Литовського, Ерцгерцогства Австрія, російської імперії та інших державних утворень, які стосувались інституту адвокатури.

Ключові слова: інститут адвокатури, адвокат, захисник, прокуратор, повірений, Велике князівство Литовське, Ерцгерцогство Австрія, Російська Імперія

ВСТУП

Глибинне розуміння сучасного інституту адвокатури як і пошук дієвих шляхів вирішення його проблем неможливе без звернення до питань історії розвитку функції захисту. Тільки звернувшись до минулого досвіду, ми зможемо не лише в майбутньому, але вже й на сьогоднішньому етапі функціонування інституту адвокатури уникнути багатьох проблем, які об'єктивно супроводжують його існування.

МЕТА статті – історико-порівняльний аналіз організаційного оформлення і розвитку інституту адвокатури на українських територіях в Середньовіччі та за часи імперій.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічно та інформаційною основою роботи є історично-правові пам'ятки, наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet. У дослідженні використано історичний метод, методи структурно-логічного аналізу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Починаючи наш аналіз, слід наголосити на тому, що прообраз адвокатури почав формуватися ще за часи існування Київської Русі. Аналіз Списків Руської Правди – збірок правових норм, свідчить про те, що родоначальником захисника-адвоката виступив «послух» – особа «доброї слави» та гідна довіри, яка могла свідчити не тільки про те, що їй відомо про справу, а також про життя обвинуваченого. Крім того, активну дію у захисті відігравали родичі та знайомі «сутяжників». Проте вона мала характер громадського, товариського, а не професійного заняття. Їх роль полягала виключно в моральній підтримці своєї сторони [16, с. 14]. Руська Правда протягом тривалого часу (до XV-XVI ст.) зберігала своє значення як зводу законів на значних територіях, що входять до складу сучасної України. Цьому посприяла як феодальна роздрібненість, так і монгольська навала, які на століття загальмували розвиток законодавства на територіях Русі. Поряд з Руською Правдою необхідно виділити церковні правові тексти, що діяли тоді, але норм, які хоча б побічно

можна віднести до інституту адвокатури, в них не виявлено.

Подальший розвиток функції захисту та статусу захисника-адвоката було органічно пов'язано з розвитком різних державних утворень, які включали до свого складу українські землі. Так, з середини XVI ст. більшість сучасних українських територій поступово увійшли до складу Великого князівства Литовського (ВКЛ). Більшість вітчизняних науковців вважають дану історичну подію початком розвитку професійної української адвокатури.

На момент створення ВКЛ на території цієї держави існувало кілька форм представництва в суді: це і природне представництво, і наймане представництво, яке здійснювалось дяками, писарями, службовцями, і представництво, яке здійснювалось особами, здатними просто красномовно представляти інтереси іншої особи. Зовнішні та внутрішні обставини призвели до створення суспільного прошарку під назвою прокураторів. Ці особи займалися не лише простим представництвом інтересів клієнта в суді, але й всебічним їх захистом, володіючи знаннями про право [5, с. 57]. Базовими нормативними актами, які почали регулювати функціонування судового представництва на території ВКЛ стали Статути.

Першим було розроблено та прийнято Статут ВКЛ 1529 р. [13]. Ним передбачено залучення до суду двох осіб на яких покладалась функція захисту: замісника та прокуратора. Згідно з арт. 8 розд. 6 Статуту замісник міг замінити в суді іншу особу. На нього покладалась така обов'язки: відповідальність за особу, необхідність явки до суду у встановлений строк у справі, за якою його залучено як замісника. Підтверджувалася особа замісника особисто довірителем у суді або за хвороби останнього, довіреністю. Підробка довіреності замісником та його участь у справі без відома довірителя каралося спалюванням на багатті. Стосовно прокуратора, то згідно з арт. 9 розд. 6 Статуту «у справах про маєтки, про збитки, про насильства жоден чужинець не може виступати як прокуратор ні перед нами, великим князем, ні в земському суді, але тільки той, хто має нерухоме володіння у Великому князівстві» [13].

Підхід, який обрав законодавець у конструюванні зазначених норм і аналіз судової практики, збереженої до наших днів, дає змогу встановити, що прокуратор – це вільна особа, для якої захист інших осіб був нічим іншим, як оплачуваною професією, гарантом його дій виступало власне майно. Можна з упевненістю сказати, що прокуратор – це адвокат (в його сучасному розумінні). Виникає питання, для чого законодавець розділив осіб-захисників на замісника та прокуратора? Відповідь криється у соціальній структурі ВКЛ, поділу суспільства на соціальні верстви (стани): шляхту, яка поділялась на «велику шляхту» (вельмож) та «малу шляхту» (військово-службова знать), займаючи панівне соціальне становище та всі інші верстви. Перші користувалися послугами прокураторів, «всі інші» – селяни, їхні родичі; особи, що не могли дозволити собі послуг прокураторів та не мали змоги особисто бути присутніми у суді (хворі, немічні тощо), зверталися за представництвом до замісників.

У наступних Статутах ВКЛ регламентацію статусу «захисника-прокуратора» та функції захисту загалом суттєво розширено. Так, Статут ВКЛ 1566 р., на відміну від Статуту ВКЛ 1529 р., містив сім артикулів, присвячених судовому представництву (арт. 31-37 розд. 4 Статуту [4]). Їхній аналіз свідчить про подальше розмежування законодавцем правового статусу замісника (умоцваного) від статусу прокуратора. Перший все більше виступає як уповноважена особа відповідача, а останній як професійний представник особи. Статут ВКЛ 1566 р. надав право будь-якій особі, незважаючи на її соціальне становище, скористатися допомогою прокуратора (арт. 32); встановив обов'язок суду надати прокуратора особі за її вимогою, призначити прокуратора незаможним та сиротам (арт. 33); визначив підстави заміни прокуратора, розширив відповідальність (арт. 35) тощо. Стосовно Статуту ВКЛ 1588 р., то в ньому законодавець перейшов до уточнення норм, присвячених судовому представництву. Як і в попередньому Статуті ВКЛ 1588 р., що також містив сім артикулів, присвячених судовому представництву (арт. 55-61 розд. 4 Статуту [14]), їх об'єм збільшено на третину, водночас сам інститут прокураторів не зазнав будь-яких значних змін.

Поступово почали формуватись вимоги до набуття права на заняття прокураторською діяльністю. Основна вимога – необхідність наявності у кандидатів юридичної освіти.

В період існування Речі Посполитої – держави, яка була утворена між Королівством Польським та ВКЛ після підписання Люблінської унії в 1569 р., на її території продовжили діяти Статуту ВКЛ. Прокуратори захищали інтереси клієнтів у кримінальних та цивільних процесах протягом усього періоду існування Речі Посполитої, що ґрунтувалися на змагальності та гласності.

У 70-х рр. XVIII ст. Річ Посполита втрачає контроль над українськими територіями. Їх ділять між собою Російська Імперія і Ерцгерцогство Австрія. Внаслідок першого поділу Польщі Австрія у 1772 р. захопила Галичину, а у 1774 р. за Кючук-Кайнарджійським миром, укладеним між Росією і Туреччиною, – Буковину. Ще у першій половині XVI ст. (1526 р.) Австрія поширила владу на Угорщину, в складі якої

перебувало Закарпаття. Отже, у II пол. XVIII ст. усі західноукраїнські землі опинилися під владою Австрійської монархії [6, с. 134-135].

Австрійське законодавство передбачало участь в процесі як прокураторів, так і адвокатів. Саме тоді, коли перший виступав у суді, другий готував розгляд і відповідав за надання юридичних консультацій. Але на час поглинання українських територій Австрією межа між цими двома професіями почала розмиватись, оскільки адвокатам було надано право виступати в суді, на рівні з прокураторами.

Приєднання українських земель до австрійських володінь відбулося якраз у період дії на цих територіях Кодексу адвокатів 1638 р., який застосовувався до адвокатів, допущених до суду ландмаршалу. Значимість цього правового акта підтверджується включенням його до Codex Austriacus – збірника кодифікованого права австрійських земель. Держава особливо приділяла увагу інституту адвокатури, про що свідчить прийняття Кодексу адвокатів 1648 р., який діяв паралельно з Кодексом 1638 р. До кінця XVIII ст. в Австрії на основі ерцгерцогських Указів склалася жорстка регламентація прийому в адвокатуру. Визначено, що, по-перше, на адвокатському іспиті повинен бути присутнім не один, а не менше трьох викладачів, по-друге, до екзамену не допускалися особи без юридичної освіти, по-третє, наявність у претендента не менше одного року стажування в адвоката та одного року судової практики, по-четверте, до адвокатури не повинен допускатися той, кого не прийнято до ради докторів факультету. Крім того, запроваджено обмеження на кількість адвокатів. Наявність кількох кодексів та різних указів не сприяло уніфікації організаційної діяльності, прав та обов'язків адвокатів, внаслідок чого ці питання вирішено прийняттям у 1781 р. Загального судового кодексу (Allgemeine Gerichtsordnung, AGO).

§ 411 Загального судового кодексу встановлював вимогу, відповідно до якої до адвокатури мали бути допущені претенденти з атестатом про отримання докторського ступеня зі спадкового університету, свідченням від практикуючого адвоката, із інформацією про досвід претендента в юридичних справах, про його «працьовитість», «спритність» та «сумлінність». Виняток робився для претендентів без ступеня лише тоді, якщо не було претендентів із докторським ступенем, отриманим у такому університеті. Цей виняток скасовано Судовим Указом від 25.01.1790 р., внаслідок чого наявність докторського ступеня стала обов'язковою вимогою до набуття права на заняття адвокатською діяльністю. Судовий Указ від 14.05.1781 р. зняв обмеження на загальну кількість адвокатів у країні, дозволив їм займатися практикою у всіх судових інстанціях, але після відповідної перевірки. Судовий Указ від 25.10.1790 р. допустив до адвокатської практики юдеїв, яким до цього було відмовлено у праві на доступ до професії адвоката. Зазначені зміни мали велике значення для розвитку інституту адвокатури для країни, оскільки вступ до цієї професії став загальнодоступним.

Слід наголосити на тому, що зі збільшенням кількості бажаних стати адвокатами, якості адвокатського корпусу стала приділятися особлива увага.

Вважалося, що адвокатом повинен бути лише найкращий представник юридичного співтовариства, який володіє глибокими знаннями у праві і має незаплямовану репутацію. Так, обов'язковість докторського ступеня для претендентів була додатково озвучена у Судовому Указі від 06.09.1800 р. з вимогою приймати до докторантури лише найкращих. Стосовно вже діючих адвокатів, то Судовий Указ від 27.05.1784 р., вимагав припиняти розгляд неякісно підготовлених адвокатами для суду змагальних матеріалів (до їх виправлення), з наступним накладенням штрафу на адвоката, який їх склав. Верховний бюлетень від 31.12.1787 р. наказав апеляційним судам розглядати всі справи, в яких фіксувалися очевидні затримки у підготовці адвокатами матеріалів та прослідковувалась небалість в їх складанні. Наприкінці року адвокати, надавачі неякісних послуг, отримували «чорний піар». У пресі публікувались (триразово) їх дані та допущені у наданні послуг недоліки.

Allgemeine Gerichtsordnung встановлював необхідність проведення іспиту серед бажаючих стати адвокатами. Детально процедуру іспиту регламентовано в Загальній інструкції про дійсну поведінку під час переговорів у справах, довірених судовим канцеляріям від 09.09.1785 р. (Загальна судова інструкція). Так, іспит тривав дві години. Якщо претендент не відзначився в першу годину так, що його виступ не залишав сумнівів у його здатності займатися адвокатською практикою (§87 Загальної судової інструкції). Іспит відкладався, якщо претендент виявляв «сором'язливість або боязкість», які «виводять його з необхідного самовладання, щоб відповідати з вільним серцем і необхідною присутністю духу» (§88 Загальної судової інструкції). До обсягу іспиту входили питання з різних предметних областей майбутньої професії, а також розділи юриспруденції, які викладались у закладі вищої освіти. Однак теоретичній частині іспиту не приділяли багато уваги, оскільки передбачалося, що претендент володіє всією теоретичною інформацією належно завдяки отриманому докторському ступеню. На запитання потрібно було відповідати «грунтовно», щоб продемонструвати достатнє знання справи («і необхідні інтелектуальні здібності»). Крім того, перевірі підлягали знання з питань юрисдикції, процедурних правил судових органів, як у неконфліктних розглядах, так і у спорах, пов'язаних із процесом оскарження та перегляду. Особлива увага приділялася перевірці знань із судового права та законодавства про банкрутство. Усі питання та відповіді протоколювалися, для можливої подальшої перевірки «ретельності» проведеного іспиту. Після усного іспиту слідував письмовий іспит. Письмовий іспит міг бути проведений в інший день, також допускалося його складання окремо, без нагляду екзаменаторів. Суть іспиту полягала в оцінюванні «стилю» складених документів. На підставі усного та письмового іспитів, члени екзаменаційної комісії видавали письмовий висновок про те, чи допускається претендент до колегії адвокатів чи йому потрібно пройти повторний іспит, для визначення його придатності або повної непридатності до роботи адвокатом. Позиція кожного екзаменатора, представника вищої судової влади (члени ради Апеляційного суду), мала бути обґрунтована у висновку.

Наявні позиції представлялись на загальних зборах комісії, після чого більшістю голосів («здав» / «не здав») визначався результат. З поступовим збільшенням бажаючих стати адвокатами до 1802 р. на іспитах почали використовувати нову градацію: «задовільно», «добре» та «відмінно».

Судова Постанова від 25.08.1794 р. визначила мінімальний вік претендента – 24 років, з якого він міг стати адвокатом. Судовим Указом від 07.05.1821 р. заборонялося поєднувати адвокатську практику з «трактирною справою». Вважалося, що розпилення уваги лише шкодитиме адвокату якісно виконувати свої службові обов'язки. Також адвокатам було заборонено бути членами різноманітних братств, таємних товариств, орденів тощо, популярність на участь в яких досягла свого піку в європейському суспільстві на початку XIX ст.

До середини XIX ст. гостро постало питання про реорганізацію адвокатури, основною причиною якого стало проведення судової реформи зі зміною організації судових органів та прийняттям нового Кримінально-процесуального кодексу. Реорганізація адвокатури закінчилася затвердженням тимчасового Кодексу про адвокатів від 16.08.1849 р. (Rechtsanwalt-sordnung, RAO). Відповідно до положень Кодексу до претендента, який бажає стати адвокатом, висувалися такі вимоги: австрійське громадянство; фізичне повноліття; бездоганний спосіб життя; перевірка здібностей займатися юридичною практикою через складання іспиту. Щоб бути допущеним до іспиту на адвоката, претендент мав довести, що він отримав ступінь доктора права в австрійському університеті і має практичну кваліфікацію. Практична кваліфікація включала роботу в австрійському суді або податковій інспекції, або у місцевого юриста протягом трьох років після здобуття докторського ступеня, або протягом п'яти років після завершення юридичного навчання, незалежно від часу, коли був здобутий докторський ступінь. Надалі терміни практики переглядалися та залежали від того, де претендент її проходив.

З 1848 р. призначення адвокатів почали проводитися не вищою судовою владою, а міністром юстиції. Міністр юстиції розглядав питання по збільшенню та скороченню кількості посад адвокатів, вводив окремі посади в індивідуальному порядку. Міністерство юстиції займалося питаннями як заміщення посад окремими адвокатами, так і затвердженням порядку функціонування адвокатських палат на території Імперії. Так, розпорядок Буковинської адвокатської палати затверджено Указом Міністерства юстиції Австрії від 18.10.1901 р. Він складався із 23 параграфів і визначав порядок проведення зібрань палати, виборів президента і членів президії, порядок внесення і розгляду питань та ін. [8, с. 179]. Слід зазначити, що на українських територіях, адвокатські палати почали створюватися з 1863 р. Вони поступово виникли у Золочеві, Львові, Перемишлі, Самборі, Станіславі та Тернополі. Проте кількість адвокатів в цих палатах була невеликою, що і зумовило їх подальше об'єднання з Львівською палатою адвокатів.

У 1868 р. відбулося об'єднання держав австрійців та угорців, що зумовило виникнення Австро-Угорської імперії. Тоді ж набув чинності новий Кодекс

про адвокатів, який мало чим відрізнявся від попереднього. Варто зазначити, що в наступні роки основна полеміка, а також законодавчі зміни стосувалися суто організаційних питань: термінів практики, можливості взаємопереходу адвокатів, нотаріусів та суддів з однієї юридичної професії до іншої, взаємозаліку іспитів адвокатів, нотаріусів та суддів, вироблення єдиного іспиту тощо. Українські юристи, представники різних палат, товариств та асоціацій брали в них активну участь. Так, Львівська нотаріальна палата однією з перших запропонувала включити практику нотаріуса до практики адвоката.

Із середини XVII ст. значна частина сучасної Лівобережної України (Гетьманщина) потрапила під управління російського царства, яке в 1721 р. перетворилося на російську імперію. Російська імперія з дня свого заснування і до ліквідації в 1917 р. почала об'єднувати під своїм прапором все більше територій, які на сьогодні знаходяться у складі України [1, с. 58]. Цей історичний факт призвів до того, що, починаючи з середини XVII ст., на значну частину українських територій поширилася дія російських нормативно-правових актів. На час приєднання до свого складу українських територій у росії процес формування інституту повірених («стряпчих») лише перебував на початку свого становлення. В цей історичний період до видання Судових статутів 1864 р. судове представництво залишалось вільної професією.

Аналіз правових актів, в яких є згадка про найманих повірених, свідчить про небажання держави сприяти розвитку цього інституту, оскільки діюче судочинство відторгало саму його суть. Зазначимо, що судовий процес здійснювався в двох формах – «змагальній» та «слідчій». І якщо для першої форми представництво було допустимим явищем і цілком обґрунтованим, то для другої воно мало умовний характер. Так, за «слідчої» форми повірений уповноважувався замість підсудних здійснювати «рукоприкладство під записками» і то лише у справах, які закінчувались в першій інстанції, тобто за малозначними справами. Що ж до «змагальної» форми, то роль повірених полягала у «ходінні у справі», тобто у підготовці змагальних паперів, їх поданні, явках до суду, поданні доказів, присутності при доповіді справи. Але до кінця XVIII ст. «слідча» форма стала домінувати, поширилась на переважну більшість категорій справ, власне кажучи, набула значення загального порядку провадження.

Проте у чинному на той час законодавстві починає вживатись термін «адвокат». Так, згідно з гл. 5 «Про адвокатів та повноважних» Короткого зображення процесів і судових тяжб 1715 р. *«Хотя в средине процесу челобитчик или ответчик занеможет или протчие важные причины к тому прилучатся так, что им самим своею особою в кригсрехте явитица невозможно, то позволяется оным для выводу своего дела употреблять адвокатов и оных вместо себя в суд посылать. И правда, надлежало б в кригсрехтах все дела как наикратчайше, отложив всякую пространность, представлять. Однако же, когда адвокаты у сих дел употребляются, оные своими непотребными пространными приводами судью более утруждают, и оно дело толь паче к вящшему пространству, нежели к скорому приводят окончанию. Токмо при розыскных делах, которые случаются в кригсрехте, оных вместо себя адвокатов употреблять не позволяют, но принужден ответчик*

сам своею особою ответствовать» [15]. У загальному обсязі до судової реформи Олександра II 1864 р. роль повірених на більшості територій російської імперії полягала суто в поданні прохань, документів і доказів до суду, після чого сторони відсторонювались від процесу, оскільки законодавство не надавало їм можливості брати активну участь у подальшому судочинстві.

У 1743 р. в рамках Гетьманщини відбулась систематизація законодавства з метою кодифікації правових норм різного походження, що діяли на Лівобережній Україні після її приєднання до російської імперії і нерідко суперечили одна одній. Кодифікація законодавства повинна була наблизити дані норми до правових норм імперії. Царським Указом від 28.08.1728 р. утворено спеціальну кодифікаційну комісію з місцеперебуванням у Глухові [11]. Кодифікаційні роботи здійснювались протягом 15 років. 8 липня 1743 р. у м. Глухові члени кодифікаційної комісії на пленумі, скликаному Генеральною військовою канцелярією, підписали проєкт Кодексу під назвою *«Права, за якими судиться малоросійський народ»*. Незважаючи на те, що зазначений проєкт у зв'язку із скасуванням залишків автономії українських територій не отримав схвалення, окремі його положення застосовувались на Лівобережній Україні до прийняття Судових статутів 1864 р. Такий документ містив Гл. 8 *«О челобитчикахъ и отвѣтчикъ, такожъ и о судовом процесъ или тяжбъ ихъ, о доводах или доказателствахъ, о декретахъ или приговорах, о апелляцияхъ, и о штрафах, такъ судимимъ за неправый искъ, яко и судящимъ за неправосудіе»* [12, с. 112], яка налічувала 40 артикулів, п'ять з яких (7-11) стосувались адвокатури. Артикули встановлювали: суть термінів «адвокат» та «повірений»; вимоги до особи адвоката; права, обов'язки та відповідальність адвоката; перелік суб'єктів, які могли скористатись допомогою адвоката – як платною, так і безкоштовною; принципи оплати праці адвоката тощо. Крім того, в статутах простежуються етичні та моральні вимоги до професії адвоката. Аналіз норм проєкту Кодексу присвячених адвокатурі свідчить про те, що цей правовий акт (в аспекті досліджуваної нами проблематики) був прямим продовженням традицій закладених Статутами ВКЛ.

Відповідно до Заснування судових установлень 1864 р. у російській імперії створюється професійна корпоративна адвокатура у формі присяжних повірених. До прийняття Судових статутів 1864 р. статус повірених прирівнювався до статусу найманої прислуги. Посада адвоката не належала до публічних на відміну від іноземних держав. Контингент адвокатури складала переважно дворові люди, вигнані зі служби чиновники, семінаристи, відставні офіцери, солдати, писарі тощо. Зрідка попадались і люди з вищою освітою, які зустрічались у столиці та великих містах [17, с. 87]. Підкреслимо, що говорячи про адвокатуру на території російської імперії, ми маємо на увазі лише окремі, приватні її прояви, які свідчать про те, що адвокату все ж таки мало місце в судочинстві. Стосовно корпоративної адвокатури (за прикладом країн Західної Європи), то до судової реформи 1864 р. її просто не існувало.

Після реформи замість термінів «адвокат», «прокуратор», «стряпчий», «ходатай» тощо на законодав-

чому рівні став уживаним термін «присяжний повірений». Інститут присяжних повірених став однією з новачій новоствореної судової системи, а його регламентація містилася у нормах Гл. 2 «Про присяжних повірених» Розд. 9 «Про осіб, які перебувають при судових місцях» Заснування судових установлень 1864 р. [9, с. 209-214]. Структурно Гл. 2 складалася з трьох відділень. Перше відділення «Про присяжних повірених взагалі» складалося з п'яти статей (ст.ст. 353-357) та містило вимоги до присяжних повірених, а також характеризувало сферу їхньої діяльності. Друге відділення «Про раду присяжних повірених» включало 22 статті (ст.ст. 357-378) та два структурні елементи «Утворення ради присяжних повірених» (ст.ст. 357-366) та «Права та обов'язки ради присяжних повірених» (ст.ст. 367-378). Третє відділення «Про права, обов'язки та відповідальність присяжних повірених» – складалося з 28 статей (ст.ст. 379-406) та двох структурних елементів «Порядок вступу до рядів присяжних повірених» (ст.ст. 379-382) та «Права та обов'язки присяжних повірених» (ст.ст. 383-406). Окремий блок норм, регулюючих процесуальні права та обов'язки адвоката, містився у Статуті цивільного судочинства 1864 р. та Статуті кримінального судочинства 1864 р. Вони стосувались особливостей судочинства у цивільній та кримінальній сферах. Аналіз зазначених правових актів свідчить, що організація адвокатури після судової реформи будувалася на таких принципах: поєднання правозаступництва із судовим представництвом; відносна свобода професії; відносна незалежність від органів влади; корпоративність та становість організації, яка поєднувалася з елементами дисциплінарної підпорядкованості судам; визначення гонорару за погодженням з клієнтом [3].

Присяжні повірені як адвокати вищої категорії об'єднувалися у корпорації в округах судових палат. У Харкові Раду присяжних повірених створено при Харківській судовій палаті у травні 1874 р., в Одесі – при Одеській судовій палаті у листопаді 1904 р., в Києві – при Київській судовій палаті у грудні 1915 р.

У 1874 р. «Правилами про осіб, які мають право бути повіреними у судових справах» від 25.05.1874 р. [10, с. 832] на території імперії запроваджується інститут приватних повірених. У Правилах регламентувався порядок правового статусу приватних повірених та визначалося коло їх повноважень у кримінальному судочинстві. Стосовно повноважень у цивільному судочинстві, то вони були ідентичні повноваженням присяжних повірених. Істотна відмінність присяжних повірених від приватних повірених полягала в тому, що останні не мали корпоративної організації, органів самоврядування і не могли входити до рад присяжних повірених. Загалом діяльність приватних повірених здійснювалася безконтрольно, її представники часто мали низьку юридичну кваліфікацію, що негативно позначалося на якості наданої ними допомоги.

Стосовно подальших змін у функціонуванні інституту адвокатури, його регулюванні та організації на українських територіях, то вони напряму пов'язані зі становленням радянської влади та утворенням у січні 1919 р. Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР). Історичний досвід регулювання та функціо-

нування інституту адвокатури за радянських часів буде розглянутий нами в наступних дослідженнях, присвячених проблематиці розвитку інституту адвокатури на українських теренах.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи викладене, підкреслимо, що нами виділено та досліджено два глобальні періоди становлення та розвитку інституту адвокатури на українських територіях: період Середньовіччя та імперський період.

Перший (XI ст. – середина XVI ст.) – період існування стародавньої державності на українських територіях – характеризується відсутністю професійного захисту у процесі. Окремі риси захисту простежуються в діях, які були притаманні «послухам». Моральну підтримку «сутяжникам» надавали їх родичі та знайомі, які також брали участь у процесі.

Другий (середина XVI ст. – 1917 р.) – імперський період. Державні утворення, до яких входили сучасні українські території, напрацьовували власні підходи у напрямі запровадження функції захисту у процесі та розвитку статусу осіб, які на професійній основі здійснювали захист обвинувачених. Так, у Великому князівстві Литовському функція захисту покладалася на замісника та прокуратора. З розвитком законодавства перший виступає як уповноважена особа відповідача, а останній – як її професійний представник. Прокуратори за формою і особливо за змістом діяльності були адвокатами в їх сучасному розумінні, на яких покладалася функція захисту підсудних. У різних редакціях Статутів Великого князівства Литовського: закріплюється і розширюється коло справ, які могли бути у віданні прокураторів; організовується діяльність приватних та державних захисників тощо. Після об'єднання Королівства Польського та Великого князівства Литовського наявний інститут захисників діяв і на території Речі Посполитої. В Ерцгерцогстві Австрія, а в подальшому й в Австро-Угорській імперії право виступати в суді мали адвокати. Протягом усього часу існування цих держав якості адвокатського корпусу приділялась особлива увага, чітку регламентацію набули питання, пов'язані з організаційними та професійними вимогами до претендентів, які бажали стати адвокатами. У російській імперії інститут присяжних повірених (адвокатів) введено у судову систему під час судової реформи 1864 р., яка започаткувала професійну корпоративну адвокатуру. До реформи статус повірених прирівнювався до статусу найманої прислуги, їх участь у процесі була незначною, що пояснювалось об'єктивними причинами – домінуванням слідчої форми судового процесу.

Отже, інститут адвокатури був частиною функціонування держав в різні історичні періоди. Ця обставина сприяла подальшому розвитку адвокатської діяльності та сприйняттю концепції, згідно якої «без інституту адвокатури неможливе існування правової держави». Вважаємо, що вивчення досвіду правового регулювання інституту адвокатури на українських територіях в історичній ретроспективі є тим елементом, який допоможе підвищити ефективність регламентації адвокатської діяльності в сучасній Україні.

Список використаних джерел

1. Габрелян А.Ю. Адміністративно-правове забезпечення державної політики у протидії проституції: дис. ... д.філ.: 09.00.10. Київ, 2021. 247 с.
2. Габрелян А.Ю. Доцільність легалізації проституції в Україні: аргументи «за». *Сучасні питання економіки і права*. 2018. Випуск 2(8). С. 135-143.
3. Грудицын Л.Ю. Российской адвокатуре 140 лет: историческая ретроспектива. *Адвокат*. 2004. № 10, 11. URL: https://base.garant.ru/4014972/#block_200
4. Другий Статут Великого князівства Литовського 1566 р. URL: <http://litopys.org.ua/statut2/st1566.htm>
5. Кондратьев М.Е. Эволюция института адвокатуры на белорусских землях в XVI-XIX вв. *Государство и право в условиях глобализации: материалы междунар. науч. конференции студентов, магистрантов и аспирантов (Минск, 1-2 ноября 2019 г.)*. Минск, 2020. С. 57-58.
6. Кульчицкий В., Настюк М., Тищик Б. История державы і права України. Львів: Світ, 1996. 289 с.
7. Мороз С.С., Габрелян А.Ю. Актуальные проблемы формирования института частных исполнителей в Украине. *Траектория науки*. 2016. № 7 (12). С. 11-19.
8. Никифорак М.В. Державний лад і право на Буковині в 1774-1918 рр. Чернівці, 2000. 279 с.
9. Полное Собрание Законов Российской Империи. Собрание второе: с 1825 по 1881 года: 55 т. СПб, 1867. Т. 39 (отделение второе): 1864. 573 с.
10. Полное Собрание Законов Российской Империи. Собрание второе: с 1825 по 1881 года: 55 т. СПб, 1867. Т. 49 (отделение первое): 1874. 948 с.
11. Права, за якими судиться малоросійський народ. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
12. Права, за якими судиться малоросійський народ, 1743 / відпов. ред. Ю.С. Шемшученко. Київ, 1997. 547 с.
13. Статут Великого князівства Литовського 1529 р. URL: <http://vostlit.narod.ru/Texts/Dokumenty/Litva/XVI/1520-40/Statut1529/text6.htm>
14. Третій Статут Великого князівства Литовського 1588 р. URL: <http://starbel.by/statut/statut1588.htm>
15. Хрестоматія по истории государства и права СССР. Доктябрьский период / под ред. Ю.П. Титова, О.И. Чистякова. Москва, 1990. 480 с.
16. Чайка Р.А. Участь захисника на досудовому слідстві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2008. 196 с.
17. Чорный И.Н. Адвокатура как институт защиты прав и свобод личности: историко-правовое исследование: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Санкт-Петербург, 2011. 210 с.

References

1. Habrelian A.Y. Administrative and legal support of state policy in combating prostitution: diss. ... PhD. Kyiv, 2021. 247 p. (in Ukrainian).
2. Habrelian A.Y. Feasibility of legalizing prostitution in Ukraine: arguments «for». *Modern issues of economics and law*. 2018. Issue 2(8). pp. 135-143. (in Ukrainian).
3. Gruditsin L.Y. The Russian Bar Association is 140 years old: a historical retrospective. *Lawyer*. 2004. No. 10, 11. URL: https://base.garant.ru/4014972/#block_200 (in Russian).
4. Second Statute of the Grand Duchy of Lithuania in 1566. URL: <http://litopys.org.ua/statut2/st1566.htm> (in Ukrainian).
5. Kondratev M.E. The evolution of the institution of advocacy in the Belarusian lands in the XVI-XIX centuries. *State and law in the context of globalization: materials of the international. scientific conferences of students, undergraduates and graduate students (Minsk, November 1-2, 2019)*. Minsk, 2020. pp. 57-58. (in Russian).
6. Kulchytskyi V., Nastiuk M., Tyshchuk B. History of the state and law of Ukraine. Lviv, 1996. 289 p. (in Ukrainian).
7. Moroz S.S., Habrelian A.Y. Actual problems of formation of the institution of private performers in Ukraine. *Trajectory of science*. 2016. No. 7 (12). pp. 11-19. (in Russian).
8. Nykyforak M.V. State system and law in Bukovyna in 1774-1918. Chernivtsi, 2000. 279 p. (in Ukrainian).
9. Complete Collection of Laws of the Russian Empire. Second collection: from 1825 to 1881: in 55 vol. Saint Petersburg, 1867. Vol. 39 (second department): 1864. 573 p. (in Russian).
10. Complete Collection of Laws of the Russian Empire. Second collection: from 1825 to 1881: in 55 vol. Saint Petersburg, 1867. Vol. 49 (first department): 1874. 948 p. (in Russian).
11. The rights by which the Little Russian people are judged. *Wikipedia*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (in Ukrainian).
12. The rights by which the Little Russian people are judged, 1743 / ed. Y.S. Shemshuchenko. Kyiv, 1997. 547 p. (in Ukrainian).
13. Statute of the Grand Duchy of Lithuania in 1529. URL: <http://vostlit.narod.ru/Texts/Dokumenty/Litva/XVI/1520-40/Statut1529/text6.htm> (in Ukrainian).
14. The Third Statute of the Grand Duchy of Lithuania in 1588. URL: <http://starbel.by/statut/statut1588.htm> (in Ukrainian).
15. Reader on the history of the state and law of the USSR. Pre-October period / ed. Y.P. Titov, O.I. Chistyakov. Moscow, 1990. 480 p. (in Russian).
16. Chaika R.A. Participation of the defender in the pre-trial investigation: diss. ... PhD in legal sciences. Kharkiv, 2008. 196 p. (in Ukrainian).
17. Chorniy I.N. Advocacy as an institution for the protection of the rights and freedoms of the individual: historical and legal research: diss. ... PhD in legal sciences. Saint Petersburg, 2011. 210 p. (in Russian).

Mykola HOLODNIAK

postgraduate student, University of the State Fiscal Service of Ukraine; managing partner of the Law association "Attorneys United", lawyer

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8980-8919>

DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE OF ADVOCACY IN THE UKRAINIAN TERRITORIES IN THE MIDDLE AGES AND UNDER EMPIRES

A deep understanding of the modern institution of advocacy, as well as the search for effective ways to solve its problems, is impossible without addressing issues of the history of the development of the defense function. The purpose of the paper is a historical and comparative analysis of the organizational design and development of the Institute of Advocacy in the Ukrainian territories in the Middle Ages and under the empires.

We highlighted and researched two global periods of formation and development of the legal profession in Ukrainian territories: the Middle Ages and the imperial period. The first - the period of existence of ancient statehood on Ukrainian territories - is characterized by the absence of professional protection in the process. Certain features of protection can be traced in the actions that were inherent in "listening". The second is the imperial period. The state entities, which included the modern Ukrainian territories, developed their own approaches in the direction of introducing the function of protection into the process and developing the status of persons who, on a professional basis, performed the defense of the accused. Thus, in the Grand Duchy of Lithuania, the function of protection was entrusted to the deputy and procurator. With the development of legislation, the former acts as an authorized person of the defendant, and the latter as her professional representative. Prosecutors' offices in form and especially in terms of activity were lawyers, in their modern understanding, who were entrusted with the function of defending defendants. In various editions of the Statutes of the Grand Duchy of Lithuania: the range of cases that could be under the jurisdiction of prosecutors is fixed and expanded; activities of private and public defenders, etc. are organized. After the unification of the Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania, the existing institution of defenders also operated on the territory of the Polish-Lithuanian Commonwealth. In the Archduchy of Austria, and later in the Austro-Hungarian Empire, lawyers had the right to speak in court. Throughout the existence of these states, special attention was paid to the quality of the legal profession, issues related to organizational and professional requirements for applicants who wanted to become lawyers were clearly regulated. In the Russian Empire, the institute of sworn attorneys (lawyers) was introduced into the court system during the judicial reform of 1864, which introduced professional corporate advocacy. Before the reform, the status of attorneys was equated to the status of hired servants, their participation in the process was insignificant, which was explained by objective reasons - the dominance of the investigative form of the court process.

Keywords: *Institute of Advocacy, lawyer, defender, procurator, attorney, Grand Duchy of Lithuania, Archduchy of Austria, Russian Empire*